

تاریخ تولد و وفات حکیم سنائی

تاریخ حیات بزرگان خاصه آنانکه روزگارانی پیش از ما روی در پرده خاک مستور داشته‌اند همیشه مورد اختلافات تذکره نگاران و مورخانیکه بعد از ایشان در جهان آمده‌اند واقع شده، این اختلاف‌ها و تناقض‌ها همه ناشی از معتقدات و احساسات نیست که آن متأخران را بر آن متقدمان بوده است و این اختلاف‌ها و چون و چراها نه تنها در شرح نبوغ و مقام بزرگان حادث گردیده بل در هر چیز حتی در جزئیات حیات و ضبط سال تولد و وفات آنان نیز وارد شده، چندانکه بر نویسندگان معاصر و مردان متتبع و اهل تحقیق نیز مایه بسا مشکلات و اسباب تشویش خاطر شده، شرح احوال امام الغیب فخر العارقیین مجدد این آدم‌المشهر به سنائی حکیم و متصوف و سخنور غزنی ما نیز ازین قبیل و قائلها برکنار نمانده است، تا امروز هر که در پیرامون حیات وی چیزی نگاشته و خواسته است از آن خورشید اهل معنی صحبتی بمان آورد در ضبط سال تولد و وفات وی دچار این اختلاف‌ها گردیده که کمتر در شرح زندگانی عارف و سخنور دیگری چنین اختلافی دیده میشود.

(۱) تاریخ تولد و تاریخ تولد حکیم سنائی را تا کنون کسی تعیین نکرده و در هیچ یک از کتب تذکره از سال میلاد وی ذکر نرفته جز در تذکره روز روشن که تولد حکیم بسال ۴۳۷ ضبط شده و معلوم نیست که صاحب تذکره مزبور آن را از کجا و چه ماخذی بدست آورده است.

در اوایل باب پنجم از کتاب حدیقه زیر عنوان (فسی تبدیل الحال بعد الکمال) این بیت سنائی آمده :

عمر دادم به جملگی بر باد بر من آمد ز شصت صد بیداد

ازین تاریخ تولد حکیم معلوم میشود چرا که میدانیم سنائی بسال ۵۲۴ مشغول نظم حدیقه بوده و بنا بر تصریح خود وی درین بیت درین هنگام ۶۰ سال داشته (۶۰-۵۲۴-۴۶۴) بنا برین تاریخ تولد حکیم با قریب احتمال سال ۴۶۴ هجری قمری است.

(۲) تاریخ وفات و در تاریخ وفات حکیم نیز اختلاف است.

شمس‌الدین سامی در قاموس الاعلام ۵۷۶ هجری در مجمع الفصحا ۵۹۰ و در ریاض العارقیین ۵۴۶ تقی‌الدین کاشی در خلاصه الاشعار و زبدة الافکار ۵۲۶ دولت شاه سمرقندی ۵۷۵ صاحب تذکره حسینی ۵۲۰ صاحب مجالس العشاق ۵۲۶ شیرخان لودی در مرآت الغیال بنقل از مجمل فصیحی خواجی ۴۹۹ و شاعری که قطعه در وفات سنائی گفته، طوطی اوج جنت و الا مطابق به حساب و جمله ۵۳۵ قید کرده‌اند. ارفامی که در بالا ثبت افتاد چنانکه دیده میشود اتفاق دوتن بر یک رقم واضح نمیکرد و جامی در نفحات ۵۲۵ داراشکوه در سفینه الاولیا ۵۲۵ حاجی خلیفه در کشف الظنون ۵۲۵ امین احمد رازی در هفت اقلیم با قید قول صحیح ۲۵ مولوی غلام سرور در خزینه الاصفیاء ۵۲۵ و اله داغستانی در ریاض الشعرا ۵۲۵ خوند میر در حبیب السیر ۵۲۵.

قاضی نورالله شوستری در مجالس المؤمنین ۵۲۵ صاحب سلم السموات ۵۲۵ و مخبر الواصلین در نگارشات خود ۵۲۵ این همه در تالیفات خویش بر سال وفات حکیم در ۵۲۵ هجری قمری

متفق القولند علاوه بر اتفاق این همه محققان بر رقم ۵۲۵ دودلیل ثابت دیگر نبوده و دوست است که گفته های آنان را نائید میکنند دلیل اول آن است که محمد بن علی رفا شاگرد و معاصر و ارادتمند حکیم و مدون حدیقه الحقیقت در دیبچه که بر حدیقه نگاشته روز و ماه و سال تاریخ وفات حکیم را چنین نقل کرده : « که حکیم بعد از نماز شام روز یکشنبه یازدهم شعبان ۵۲۵ قمری رحلت نمود ، دلیل دوم آن است که سنگ مزار حکیم ولو که بقول فاضل دانشمند آقای خلیلی مدتی بعد از وفات حکیم نگاشته شده باشد در آن نیز رقم ۵۲۵ نوشته شده و البته قول یکی از معاصرین حکیم که محمد بن علی رفا باشد و هم چنین سنگ مزار وی که دارشکوه چارقرن قبل آن را دیده و خوانده نسبت به اقوال کسانی که چند قرن مابین ایشان و سنائی فاصله بوده و وفات حکیم را باختلاف نوشته اند مختار و مرجوح است در این که محمد بن علی رفا معاصر حکیم سنائی بوده و به حکم بهرام شاه حدیقه او را مرتب نموده هیچ تردید نیست چنانچه از متن دیبچه که دوست فاضل دانشمند من آقای خلیلی در تاریخ نفیس خود آنرا نقل کرده است خاصه در کلمات خلدالله ملکة و ضاعف اقتداره که درباره بهرام شاه مکرر در آن نگاشته شده برمی آید که وی معاصر و شاگرد حکیم بوده و به امر بهرام شاه این مقدمه را نوشته است . (۱) ، فضلا و دانشمندان معاصر ایران که مرتبه سنائی را بر وفات معزی سند دانسته و وفات او را در ۵۴۲ گمان کرده و از سال وفات او وفات سنائی را بعد از ۵۴۲ تخمین نموده بودند خود آنان بدین اشتباه تاریخی معترف و در تحقیقات آخرین خود از قول اول عدول و مرگ سنائی را در ۵۲۵ و مرگ معزی را در ۵۲۰ علی التبعیق شناخته اند . چنانچه علامه مرحوم محمد فروینی در خاتمه تفسیر ابوالفتح رازی چاپ طهران و دوست فاضل دانشمند آقای اقبال آشتیانی استاد دانشکاه در رساله شرح حال امیر معزی این مطلب را نوشته اند ، کتیبیه و تاریخیکه بر لوح جدید مزار حکیم درین اواخر ثبت کرده اند نیز سال ۵۲۵ را نسبت به اقوال دیگر ارجح شمرده اند چنانچه دوست فضل شاعر بناغلی محمد ابراهیم خلیل در شماره (۸۹) مجله آریانا جوزای ۱۳۲۹ کتیبیه لوح مزار حکیم و نتیجه فحس و کاوش خود را مرقوم فرموده اند .

(سرور گویا اعتمادی)

(۱) نوشته محمد بن علی رفا در مقدمه که بر حدیقه نوشته چنین است : چون ازدیوان اعلاء شهنشاهی مثال فرمودند من خادم را این ده هزار بیت را نسخت دادم از بهر آن بارگام اعلی شاهنشاهی اعز الله انصاره و بموقع احیاء افتاد و بسندیده مجلس اعلی آمد و در پایان این مقدمه چنین آورده است و این دیبچه ابوالمجد مجدود بن آدم السنائی الغزنوی تقده الله برحمته و رضوانه املا کرد و حال آن بود که در تب بود و امیر سید ابوالفتح فضل الله بن طاهر الحسینی بنوشت از بامداد روز یکشنبه یازدهم ماه شعبان سال بریانصد و بیست و پنجم از هجرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم و چون نماز شام گذارد آخرین سخنی که گفت این بود کرم تو حکم من بس و خالی کرد بسکوی نوآباد در خانه عایشه نیکو رحمت الله .